

Ольга Керзюк,

куратор відділу Європейських студій Британської бібліотеки

Програми відцифрування Британської бібліотеки

Автор статті знайомить читача з проектами відцифрування, які реалізовані Британською бібліотекою, від найпершого «Пе-регортаючи сторінки» («Turning the Pages») до останнього «Катарський проект» («Qatar Project»), розпочато у 2012 р. По-дається опис кожного проекту, інформація про партнерів, які беруть у них участь, розкривається мета та умови доступу до відцифрованих текстів. Йдеться також про участь кураторів відділу Європейських студій у цих проектах.

К л ю ч о в і с л о в а: Британська бібліотека, проекти відцифрування Британської бібліотеки, партнери Британської бібліотеки.

This article deals with ten digitization projects in the British Library from the earliest project, «Turning the Pages», to the most recent, the «Qatar Project», started in 2012. It gives a short description of each project, the partners involved, aims and means of access. The participation of curators in European Studies is discussed at the end.

К е у в о р д s: British library, digitisation, British library projects, British library partners.

Завдяки стрімкому розвитку та удосконаленню технологій відцифрування кількість відцифрованих матеріалів із архівів, музеїв, галерей та бібліотек світу зростає з кожним роком. Відцифровані матеріали дають сучасним дослідникам нові, досі незнані, можливості, про які їхні попередники могли лише мріяти. Те, що раніше заби-рало дні – тижні – місяці пошуків, тепер знаходиться за хвилини. Британська бібліотека, друга за обсягом фонду бібліотека світу, впевнено займає одне з провідних місць у галузі відцифрування. За останні

десятиліття у Бібліотеці здійснено відцифрування тисяч одиниць зберігання в рамках різних програм та проектів. Однак, зважаючи на величезний масив фондів Британської бібліотеки, зібраних за 250 років її існування, це досить незначна їх частина. На-разі відвідувачі офіційного сайта Бібліотеки мають можливість ознайомлюватися з чотирма мільйонами відцифрованих одиниць зберігання (понад 40 мільйонів сторінок) із загальної кількості фондів у 150 мільйонів одиниць. Поступово Британська бібліотека перетворюється на так звану гібридну

бібліотеку. Після прийняття закону про обов'язковий примірник усіх електронних видань «The Legal Deposit Libraries (Non-Print Works) Regulations 2013» [1] цей процес лише прискорився.

2010 р. у Бібліотеці було створено новий структурний підрозділ – Відділ цифрових студій (Digital Scholarship). Він виробляє стратегію відцифрування бібліотечних фондів, реагує на швидкі зміни у реаліях «цифрової доби» і бере активну участь у глобальному діалозі щодо перспектив запровадження іноваційних технологій у бібліотечну справу, займається освітою кураторів з інших відділів, організовує семінари та конференції для фахівців з відцифрування. Британська бібліотека, як і більшість книгозбірень світу, намагається донести до найширшого кола користувачів свою стратегію відцифрування. Наприклад, Стратегічним планом відцифрування на 2008–2011 рр. «Digitisation Strategy-2008–2011» можна ознайомитися на сайті Бібліотеки [2], як і з загальнобібліотечним планом «Візія-2020» («Vision 2020») [3].

Коротко зупинимося лише на деяких програмах відцифрування, реалізованих останнім часом у Британській бібліотеці чи за її участю. Варто зазначити, що ці програми дуже різні: і за кількістю відцифрованих матеріалів, і за кількістю партнерів та фінансуванням, а також за умовами доступу до відцифрованих матеріалів. Умови доступу часто залежать від офіційно узгодженої та підписаної на найвищому рівні угоди про партнерство. Подамо програми в хронологічному порядку.

Однією з перших програм відцифрування в Британській бібліотеці була програма «Turning the Pages» («Перевертаючи сторінки»). Вона адресувалася відвідувачам постійнодіючої виставки бібліотеки, на якій експонувалися перлини з колекцій Бібліотеки: цінні середньовічні манускрипти, стародруки, перші видання відомих авторів із різних країн світу тощо. За традиційних підходів можна було ознайомитися лише з однією-двома сторінками розгорнутої книги чи рукопису. Тоді як комп'ютерні інтерактивні технології дають змогу перегортати сторінки, а також з'являється можливість збільшувати зображення, щоб уважніше розглянути потрібні деталі тощо. Нині сторінки «Turning the Pages» розміщені на сайті Бібліотеки. Вони доступні для ознайомлення в усіх куточках планети [4].

Програми відцифрування манускриптів. Рукописи, особливо оздоблені мініатюрами, – один з найбільших скарбів Британської бібліотеки. Саме вони належать до пріоритетів у проектах відциф-

рування. Програм відцифрування рукописів нині вже досить багато, фінансуються вони різними інституціями, а правила доступу узгоджуються в угодах з партнерами та спонсорами. Наприклад, відцифрування надзвичайно багаті колекції Королівських манускриптів (Royal Manuscripts) фінансує британська Рада з досліджень у галузі мистецтв та гуманітарних наук (Arts and Humanities Research Council).

З відцифрованими манускриптами можна ознайомитися на сайті Бібліотеки «Digitised Manuscripts» [5]. Це рукописи відомих іменних колекцій: Arundel, Burney, Egerton, Hargrave, Henry Davis, Hirsch, Lansdowne, Sloane, Stowe, Yates та ін. Вміст відцифрованих манускриптів призначений для наукових досліджень та використання в освітньому процесі. При використанні зображень з цифрової колекції «Digital Manuscripts» обов'язково повинна вказуватися Британська бібліотека як джерело наданого зображення.

Відцифрування манускриптів із незахідних колекцій проводиться, як правило, в рамках спільних програм із культурними інституціями різних країн світу. Ось лише кілька прикладів: програма відцифрування понад 600 грецьких манускриптів, котра була реалізована упродовж 2008–2010 рр., фінансувалася добродійним фондом «Stavros Niarchos Foundation»; програма відцифрування 11 тис. перських манускриптів проводилася спільно з Іранською Фундацією збереження культурної спадщини (Iran Heritage Foundation); понад 50 тайських манускриптів було відцифровано з фінансовою допомогою королівського уряду Таїланду до 80-річчя від дня народження короля цієї держави у грудні 2007 р.

Колекція слов'янських рукописів у Бібліотеці є дуже незначною (близько 80). Наразі в електронний формат переведено лише 6 слов'янських рукописів, серед них перлина з фондів Європейських студій – щедро ілюстрований рукопис (367 мініатюр) «Євангелія» болгарського царя Івана Александра (Болгарія, 1355–1356). Нещодавно було відцифровано так званий «лондонський список» «Сказання о Мамаєвом побоище» з іменної колекції «Yates Thompson». Цей список із XVII ст. має унікальні мініатюри, котрих немає в інших списках.

Одним з найуспішніших міжнародних проектів, в якому активну участь бере Британська бібліотека, є «Міжнародний Дунгуанський проект» (МДП) («International Dunhuang Project»). Реалізація проекту розпочалася у 1993-му, а в онлайні він з'явив-

ся 1998 р. Трохи історії: фахівцям вже давно було відомо, що рідкісні знахідки (манускрипти, тканини, ікони тощо) з печер поблизу Дунгуаню у Західному Китаї зберігаються в різних бібліотеках та музеях світу. Науковцям, котрі досліджують найбільший торговельний маршрут старих часів – Великий шовковий шлях, історію буддизму тощо, доводилося відвідувати ці установи, кожну окремо. Скоординувати зусилля фахівців, котрі опікуються відцифруванням цих унікальних матеріалів, полегшити науковцям їх вивчення, зробити колекції різних інституцій доступними для всіх бажаючих – мета Міжнародного Дунгуанського проекту. В МДП беруть участь: Бібліотека Академії наук Угорщини, Національна бібліотека Франції, Музей Азійського мистецтва в Берліні, Національний музей азійського мистецтва Гіме в Парижі. Крім того, до цієї роботи долучаються три партнери в Китаї, Інститут східних рукописів Російської академії наук (у Санкт-Петербурзі), а також інші установи. Директорат МДП розміщується в Британській бібліотеці. Завдяки міжнародній співпраці понад 250 тис. зображень фотографій та артефактів тепер доступні онлайн на багатомовних веб-сайтах Проекту [6].

Колекція рукописів Британської бібліотеки нараховує понад 45 тис. одиниць лише Центральної Азії. Вони були придбані британським археологом Аврелем Штейном (1862–1943) під час трьох його експедицій упродовж 1900–1916 рр. Старовинні рукописи написані 15 мовами на різних матеріалах (папір, шовк, пальмове листя тощо). В колекції Штейна є також понад 8 тис. фотографій, зроблених під час цих експедицій та археологічних розкопок у Західному Китаї і Монголії. Ці фотографії – свідчення життя народів Центральної Азії, Китаю перших десятиліть ХХ ст. Частина величезної колекції А. Штейна вже відцифрована.

«Проекти відцифрування газет» («Newspapers Digitisation Projects»). Відцифрування британських газет з колекції Бібліотеки розпочалося в 2004 р. А вже у 2009 р. Бібліотека оголосила про завершення проекту відцифрування британських газет ХІХ ст. До листопада 2011 р. вдалося відцифрувати і газети ХVІІІ ст. Таким чином, не тільки для науковців, а й усіх користувачів стали доступними 4 мільйони газетних сторінок. У 2010 р. Британська бібліотека підписала нову угоду про співпрацю з компанією «Brightsolid», яка спеціалізується на електронних виданнях. Крім усього іншого ця співпраця передбачає відцифрування 40 мільйонів сторінок історичних газет [7].

Одна з найбільших газетних колекцій світу, відома як «The Newspaper Library», зберігалася раніше в окремому книгосховищі Британської бібліотеки. Щороку понад 30 тис. дослідників повинні були спеціально їздити на північ Лондона, у дільницю Коліндей (Colindale) для того, щоб попрацювати з газетами, або для копіювання потрібного матеріалу. Тепер відцифрована колекція британських газет доступна безплатно у всіх вишах Об'єднаного Королівства через їхні бібліотеки (безплатність доступу у вищих навчальних закладах узгоджена зі спонсорами проекту відцифрування). Всі інші користувачі також отримали доступ до цього ресурсу за невелику плату (£6.99 за 24-годинний доступ до 100 статей або £9.99 за тижневий доступ до 200 статей). Працювати з газетними матеріалами можна навіть у себе вдома [8].

Що саме містить відцифрована колекція газет ХІХ ст.? Насамперед, це центральна та регіональна британська преса – всього 49 назв, а також газети Англії, Шотландії, Уельсу (Валії) та Ірландії. Ось лише кілька назв: «Birmingham Daily Post», «Belfast Newsletter», «Caledonian Mercury» (Edinburgh), «Daily News» (London), «The Examiner» (London), «Jackson's Oxford Journal», «Manchester Daily Times», «Liverpool Mercury», «Illustrated Police News». На сьогодні вже відцифровано два мільйони сторінок. На цих сторінках читач знайде відомості про важливі світові події ХІХ ст. (битву при Ватерлоо 1815 р., Велику виставку 1851 р., відкриття Суецького каналу тощо) або ж про різні аспекти життя країни, включаючи і кримінальну хроніку.

Програма «Архіви у небезпеці» («Endangered Archives Programme»). Не тільки у Великій Британії, а й у багатьох інших країнах світу архіви перебувають у дуже незадовільному стані, часто – під загрозою зникнення (через нестачу коштів, відсутність належних умов для зберігання або ж брак фахівців). З метою збереження цих архівів, а отже і культурної спадщини усього людства, у 2005 р. у Бібліотеці було започатковано спеціальну програму «Архіви у небезпеці». Вона фінансується добродійним фондом ARCADIA. За ці роки Фонд профінансував вже 159 різних проектів.

Мова йде про архіви доіндустріальних суспільств, насамперед країн Африки і Азії. Щороку у вересні оголошується інформація про подання заявок на гранти. Заявки розглядаються групою фахівців. Тим людям чи групам, чий проект були схвалені, надсилається лист з проханням підготувати більш детальне подання на грант. Ма-

теріали, що надходять, уважно вивчаються. Наприкінці березня оголошуються відібрані проекти. Після цього розпочинається робота над збереженням архіву, тобто відбувається його відцифрування. Важливою умовою кожного проекту є те, що оригінали ніколи не залишають країну, фахівці якої здобули грант. Необхідне для роботи обладнання також залишається в країні, архів якої відцифровувався. А додаткова електронна версія архіву зберігається у Британській бібліотеці. Отож, багато залежить від уміння захистити свій проект. До уваги, насамперед, беруться: нагальність ситуації, фізичний стан архівних документів, їхній вік, важливість, досвід тамтешніх кадрів тощо.

Хоча більшість проектів, які подаються на розгляд для отримання гранту, надходить з країн Африки та Азії, це не означає, що європейські країни – не члени Європейського Союзу – не можуть подавати свої пропозиції. Наприклад, три проекти з України вже отримали гранти. З усіма проектами можна детально ознайомитися на багатомовному сайті [9].

«Europeana 1914–1918». Наближається століття початку Першої світової війни. До цієї дати заплановано відцифрувати значну кількість книг, журналів, альманахів, плакатів, щоденників, фотографій тощо з фондів європейських бібліотек. Цей спільний проект 10 бібліотек восьми країн Європейського Союзу фінансує Європейська комісія [10]. Робота буде завершена за три роки. Але вже у 2014 р. понад 400 тис. матеріалів про Першу світову війну вперше стануть доступними в онлайн. У рамках цього проекту Британська бібліотека має відцифрувати 10 тисяч одиниць зберігання (приблизно 250 тисяч цифрових зображень). У 2013 р. до колекції «Europeana 1914–1918» вже додано понад 10 тис. цифрових зображень з трьох фондів Британської бібліотеки: архівні документи з Індійського Офісу (India Office Records), з колекції Гердвуда (фотографії часів Першої світової війни) та фотографії з Канадської колекції бібліотеки (Canadian Copyright Act Photographs).

«Проект відцифрування європейських газет» («Europeana Newspaper Project») – спільно реалізують 18 бібліотек країн Європейського Союзу. Він розрахований на три роки. Роботи розпочалися у лютому 2012 р. Завдяки цьому проекту «Європейська бібліотека» (The European Library) поповниться 18 мільйонами сторінок європейських газет різними мовами. Британська бібліотека бере участь у цій програмі як технічний радник і

учасник інноваційних процесів. Докладну інформацію про цей проект розміщено на сайті «Europeana» [11].

Партнерство з компанією Microsoft. За роки співпраці Британської бібліотеки з компанією Microsoft вдалося відцифрувати 68 тис. книг XIX ст. (1789–1914 pp.) з фондів Бібліотеки. Наприкінці 2012 р. розпочалася реалізація чергового проекту «BL Labs», мета якого – вироблення інноваційних методів використання вже відцифрованого контенту у дослідницькій праці. Він розрахований на два роки. Для залучення кращих фахівців до співпраці у цьому проекті навесні 2013 р. було оголошено перший конкурс на кращу ідею. Переможець отримує три тисячі фунтів стерлінгів [12].

Партнерство з компанією Google. Його було оголошено у червні 2011 р. За угодою, партнери Британська бібліотека і компанія Google зобов'язалися відцифрувати 250 тис. книг, брошур та періодичних видань різними європейськими мовами, на які вже не поширюється авторське право (1700–1870 pp.). Процес відцифрування триватиме 5 років. Компанія Google бере на себе усі витрати, пов'язані з відцифруванням. Усі відцифровані книги зберігатимуться в «Google Books» та у Цифровому архіві Британської бібліотеки. Відцифровані матеріали перебуватимуть у вільному доступі. Дослідники з усього світу матимуть змогу знайомитися з цими матеріалами, копіювати їх та використовувати з некомерційною метою. Увесь цей електронний ресурс планується зробити доступним для дослідників та пошуковців і через «Європейську цифрову бібліотеку» (European Digital Library).

«Катарський проект» («Qatar Project»). Він належить до наймасштабніших проектів відцифрування. Його було почато у 2012 р. Катарський проект став новою сторінкою тривалої співпраці Британської бібліотеки і Катарської фундації з освіти, науки та розвитку громад (Qatar Foundation for Education, Science, and Community Development). Фундація поставила перед собою надзвичайно амбітну мету: трансформувати Катар з країни «вуглецевої економіки» у країну «економіки знань». Цей проект вартістю 8,7 мільйона фунтів стерлінгів передбачає відцифрування 500 тис. сторінок колекції Східноіндійської компанії (East India Company) та Індійського Офісу (це документи від середини XVIII ст. до 1947 р.), а також 25 тис. середньовічних арабських манускриптів. Для проведення робіт Бібліотека сформувала спеціальну команду з 38 працівників (серед них ті, хто вже працював в

бібліотеці, і багато нових). Робота вже розпочалася. Її буде завершено у 2015 р. Після закінчення першої стадії «Катарського проекту» усі відцифровані матеріали, а також багаті метадані англійською та арабською мовами, перебуватимуть у вільному онлайн-доступі. Сформований ресурс відкриє нову сторінку для вивчення історії та культури країн Перської затоки та всього арабського світу. Детальна інформація про цей проект розміщена на сайті Британської бібліотеки [13].

Зазначимо, що програми відцифрування діють і в інших підрозділах Британської бібліотеки, зокрема у відділі картографії та топографії, відділі філателії, відділі звукозаписів. З детальною інформацією щодо їх реалізації можна ознайомитися на блогах цих відділів. Кожен відділ Бібліотеки має власний блог, в якому куратори розповідають про новини, зокрема і про участь у проектах відцифрування.

На завершення кілька слів про участь кураторів Європейських студій у програмах відцифрування Британської бібліотеки. Українська секція, яку автор має честь курувати, є частиною відділу Європейських студій. Останній лише недавно підключився до програм відцифрування. Першим значним проектом, в якому беруть участь куратори Європейських студій, є загальноєвропейська програма «Europeana 1914–1918». Вони, зокрема, долучилися до відбору літератури про Першу світову війну для відцифрування. В результаті частина видань Українського фонду буде відцифрована у рамках цього проекту. Куратори Європейських студій також задіяні у програмі відцифрування, яка реалізується спільно з компанією Google. У її рамках буде відцифровано значну частину європейських колекцій 1700–1870 рр. Передбачається, що з кожним роком куратори Європейських студій братимуть дедалі активнішу участь у проектах. Так, відповідно до стратегічної програми Британської бібліотеки «Візія 2020», до кінця цього десятиліття кожен куратор повинен стати також «цифровим куратором». Тому куратори, щоб бути готовими до чергових викликів «цифрової доби», постійно підвищують свою кваліфікацію.

Список використаних джерел

1. The Legal Deposit Libraries (Non-Print Works) Regulations 2013 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.legislation.gov.uk/ukxi/2013/777/pdfs/ukxi_20130777_en.pdf. – Retrieved : 24/05/2013
2. Digitisation Strategy 2008–2011 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/digi/digitisation/digistrategy/index.html>. – Retrieved : 21/05/2013
3. Vision 2010 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/2020vision/index.html>. – Retrieved : 20/05/2013
4. Online Gallery [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bl.uk/onlinegallery/virtualbooks/index.html>. – Retrieved : 17/05/2013
5. Digitised Manuscripts [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bl.uk/manuscripts>. – Retrieved : 17/05/2013
6. International Dunhuang Project [Electronic resource]. – Access mode : <http://idp.bl.uk>. – Retrieved : 21/05/2013
7. British Library and brightsolid partnership to digitise up to 40 million pages of historic newspapers [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.brightsolid.com/brightsolid-group/latest-news/recent-news/british-library-and-brightsolid-partnership-to-digitise.html>. – Retrieved : 24/05/2013
8. The British Newspaper Archive [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.britishnewspaperarchive.co.uk>. – Retrieved : 21/05/2013
9. Endangered Archive Programme [Electronic resource]. – Access mode : <http://eap.bl.uk>. – Retrieved : 21/05/2013
10. Europeana collections 1914–1918 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.europeana-collections-1914-1918.eu>. – Retrieved: 21/05/2013
11. Europeana Newspapers [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.europeana-newspapers.eu>. – Retrieved : 21/05/2013
12. British Library Labs [Electronic resource]. – Access mode : <http://labs.bl.uk/Competition+2013>. – Retrieved : 21/05/2013
13. Press and Policy. Press Releases. 18/07/2012 [Electronic resource]. – Access mode : <http://pressandpolicy.bl.uk/Press-Releases/Transforming-our-understanding-of-Middle-Eastern-history-The-British-Library-and-Qatar-Foundation-unveil-project-to-digitise-half-a-million-pages-of-archive-material-5b8.aspx>. – Retrieved : 17/05/2013